

Research Paper

Determinants of Generational and Periodic Changes of Marriage in Iran

Milad Bagi¹

Received: Apr. 30, 2022; Accepted: Aug. 6, 2022

ABSTRACT

Considering changes to the age structure of the population and macro-level socioeconomic transformations that Iran has experienced, marriage trends between different periods and generations are expected to go along with a change. This paper aims to examine periodic and generational changes in marriage and the determinants of marriage probability over the last four decades using the multilevel age-period-cohort method. For this purpose, the data from the Households Income and Expenditure Survey were analyzed. The findings showed that in both sexes, younger cohorts delay their marriage compared to the older ones and hence marry at older ages. The percentage of married women in all cohorts is higher than men until 35 years, but at older ages, there is an opposite tendency. Periodic trends confirm these results. The age-period-cohort analysis reveals women marry earlier than men in all periods and cohorts, but the marriage probability among them is less than men. Tertiary education and employment are found to be crucial variables in reducing the probability of marriage in different periods and cohorts but their impacts are varied in two sexes. The breadwinner male model of the Iranian family i.e., employment has led to the increase in marriage probability of men but at the same time decrease the women's marriage probability. Given the expansion of higher education and the prolongation of the education period, it is expected that in case of lack of appropriate policies and programs for youth, the delay in marriage will continue. In this way, planners need to take into account the changes that have taken place at family and community levels over the past decades in their policies.

Keywords: Cohort, generation, Iran, marriage, marital changes

---

1. Assistant Professor of Demography, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

✉ M.bagi@basu.ac.ir

INTRODUCTION

Marriage has a high social status in Iran and since it plays a key role with regard to changes and stability in family, cohabitation and sexual behavior outside of marriage are unacceptable legally and religiously. However, in many developing countries, marriage patterns have changed over the past few decades, reflecting developments that have taken place in these countries (Mensch et al., 2005). The economic, social and political transformations during the last decades have also had important consequences on marriage in Iran. The mean age at first marriage in 1986 was 23.2 years and 19.7 years for males and females respectively, reaching 26.8 and 23.5 in 2016 (Torabi & Mesgarzadeh, 2016). On the other hand, the permanent celibacy has increased from 1.52% to 2.26% for men and from 0.84% to 3.73% for women between 1986 and 2016 (Beladi Mosavi, 2017).

These changes have prompted researchers to explore the key determinants. Marriage is influenced by social norms and expectations about the role of individuals as spouses and parents. These norms, in turn, are influenced by globalization, urbanization, and the expansion of education. Therefore, documenting these behavioral patterns and understanding the potential consequences of these changes are important for both individuals and policymakers.

PURPOSE

The change in demographic behaviors is wider among societies facing rapid socio-economic and political transformations. Therefore, investigating trends over time is necessary to determine the effects and better understand the changes in marriage patterns. For this purpose, we analyzed the impact of cohort features, social changes (such as education and urbanization) and macro-level factors (housing costs, unemployment, inflation) with individual characteristics in different periods on marriage probability during 1984-2019.

METHODOLOGY

This study is a secondary analysis of the Households Expenditure and Income Survey data. The sample includes people aged 18-49 years and hence; information obtained from 1914695 people were analyzed. Since one of the main goals was to investigate cohort and periodic differences in marriage rates, the sample was divided into eight birth cohorts and eight periods. For the advanced analysis, the cross-classified hierarchical age-period-cohort technique was used.

FINDINGS

The findings show that there is a significant increase in the share of people with tertiary education for both sexes over the past four decades. The percentage of men and women with university education has increased by 6 and 12 folds, respectively. The most important consequence of this change is delaying the marriage.

The younger cohorts in both sexes delay their marriage and marry at an older age than the older cohorts. Similar results were obtained for periodic trends so that the delay in marriage was evident in the last periods.

The multilevel models' results showed that the probability of marriage is higher in men. This probability was 83.9% for males and 76.7% for females.

The models for men indicated that individual characteristics such as age, rural residence, and employment increase the likelihood of marriage. On the other hand, university education decreases the probability of marriage. At the cohort level, both variables of education and welfare status had a significant effect on the probability of marriage. Most of the periodic variables had a negative effect. In a way that increases in urbanization, unemployment, and divorce rates reduce the likelihood of marriage.

The multilevel model results of women revealed that living in rural areas, employment and university education reduce the chance of getting married. Both cohort variables (education and welfare) had a positive effect. Likewise, at the period level, urbanization and unemployment will reduce the likelihood of women getting married.

CONCLUSION

The existing differences between marriage determinants of men and women seem to be due to two issues. First, the mass migration from rural areas (especially young men) to find a job in cities has changed the gender balance in rural areas, leaving women in a marriage crunch. The second issue arises from the traditional division of labor in the Iranian family where a male breadwinner and men play the main role in meeting the family needs. Therefore, unemployed men are less likely to get married. On the other hand, marriage has completely different consequences for females. After marriage, all household chores, such as raising children, housekeeping, etc., are the duty of the wife. Given that women nowadays have higher education levels and expect to enter the labor market after completing their university education, marriage and household chores increase their opportunity costs. Therefore, employed women if getting married will face double pressure and thus, they are more likely to delay their marriage.

Accordingly, it seems that one of the most important issues for preventing a decline in marriage rates is to change behaviors within the family. The traditional division of labor of the family must change, and both sexes should believe that they have to work together to meet family needs. The government should also expand support programs for youth to reduce the material costs of marriage.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

NOVELTY

Most of the previous studies on marriage determinants have been mainly cross-sectional studies. This study has a longitudinal approach. In addition, it evaluates the effect of macro- and micro-level variables simultaneously using a multilevel model which has not been used before.

Interdisciplinary Studies
in Humanities

Volume 14
Issue 4
Autumn 2022

BIBLIOGRAPHY

- Abbasi Shavazi, M., & Sadeghi, R. (2005). Ethnicity and marriage patterns in Iran. *Woman In Development and Politics (Women's Research)*, 3(1), 25-47.
- Abbasi Shavazi, M., & Sadeghi, R. (2013). Demographic and socio-economic status of youth in I.R. Iran. *United Nations Population Fund*.
- Abbasi-Shavazi, & M., Khani, S. (2014). Economic insecurity and fertility: case study of married women in Sanandaj district. *Journal of Population Association of Iran*, 9(17), 37-76. doi: 20.1001.1.1735000.1393.9.17.2.8
- Abbasi-Shavazi, M. J., McDonald, P., & Hossein Chavoshi, M. (2003). Changes in family, fertility behavior and attitudes in Iran [Working papers in demography No. 88]. Canberra: ANU.
- Abbasi-Shavazi, M. J., McDonald, P., & Hosseini-Chavoshi, M. (2008). Modernization or cultural maintenance: the practice of consanguineous marriage in Iran. *Journal of Biosocial Science*, 40(6), 911-933. doi: 10.1017/S0021932008002782
- Abbasi-Shavazi, M., & Torabi, F. (2006). Inter-generational differences of kin-marriage in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 7(4), 119-146.
- Abbasi-Shavazi, M.J. (2000). *Effects of marital fertility and nuptiality on fertility transition in the Islamic Republic of Iran* [working paper in demography, 84]. Canberra: ANU.
- Ahmadi, H., & Dehghani, R. (2016). Ulrich Beck's thoughts and ideas (the theorist of risk society). *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 10(2), 101-126. doi: 10.22055/qjsd.2016.11946
- Ahmadi, K. (2018a). The room with open door: comprehensive study on cohabitation in Iran. *Journal of Legal Studies*, 2(21), 159-176.
- Amani, M. (2001). Considering 40 years of the demographic development of marriage in Iran; from 1956 to 1996. *Sociological Review*, 17(17), 33-46.
- Armand, M. A., Moradi, N. & Nowruzi, F. (2017). The analysis of marriage and divorce trends in Kurdistan province during 2006-2015. *Sociological Researches*, 10(4), 143-156.
- Askari Nodoushan, A., Abbasi Shavazi, M., Piri Mohammadi, M. (2016). Ideal Age at marriage and its correlates in Yazd city. *Women's Strategic Studies*, 19(73), 35-63. doi: 10.22095/jwss.2016.44383
- Astin Afshan, P. (2008). *Study of the trend of changes in the mean age at marriage of women and socioeconomic factors affecting it during 1996-2006*. Statistical Research and Training Center, Tehran, Iran.
- Azad Armaki, T., Sharifi Saeed, M., Isari, M. & Talebi, S. (2012). Cohabitation; the new family pattern in Tehran. *Sociological Cultural Studies*, 3(1), 43-77.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Azadarmaki, T., Sharifi Saei, M., Isari, M. & Talebi, S. (2012). The typology of premarital sex patterns in Iran. *Sociological Cultural Studies*, 2(2), 1-34.
- Bagi, M. (2019). Household dynamics in Iran: study of the factors affecting on living arrangements, household structure and size during the last three decades (Unpublished doctoral dissertation). University of Tehran, Tehran, Iran.
- Bagi, M., & Abbasi Shavazi, M. J. (2022). More responsibilities at the older ages: the study of trends and patterns of elderly living arrangements in Iran. *Social Development & Welfare Planning*, 13(47), 135-166. doi: 10.22054/QJSD.2021.52456.1991
- Beladi Mosavi, S. (2017). Delay in marriage and permanent cingulate. *Statistical Center of Iran*. Available in June 2022 at <https://www.amar.org.ir>
- Ghasemi, M. (2009). Risk society and its implications to strategic studies. *Strategic Studies Quarterly*, 12(45), 27-47.
- Givens, B. P., & Hirschman, C. (1994). Modernization and consanguineous marriage in Iran. *Journal of Marriage and the Family*, 820-834.
- Good, W. (1963). *World revolution and family patterns*. London: Free Press of Glencoe.
- Hezar Jaribi, J., Astin Feshan, A. (2009). Investigating the socio-economic factors influencing women's age at marriage during the last three decades. *Social Development & Welfare Planning*, 1(1), 1-32. doi: 10.22054/qjds.2010.5690
- Hoseini, H. (2013). *Socio-economic demography and family planning* (4th ed.). Hamedan, Iran: Bu-Ali Sina University Press.
- Hosseini, H., Bagi, M. (2016). A study on Kurdish women's point of view toward pattern of consanguineous marriage in Mahabad. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 14(1), 155-185. doi: 10.22051/jwsp.2016.2336
- Hosseini, Hatam (2010). Ethnic differences in womens marriage behavior and their attitude toward marriage of daughters in Uromiah district. *Journal of Population Association of Iran*, 5(9), 7-28.
- Islamic Parliament Research Center (IPRC) (2014). Temporary marriage and its effect on the moderation of illicit sexual relations. Tehran, Shargh newspaper.
- Kazemipour, Sh. (2004). Change in age of marriage of women and its demographic determinants. *Women in Development & Politics*, 2(3), 130-124.
- Khalajabadi Farahani, F. & Mehyar, A. (2011). The role of family in premarital heterosexual relationships among female university students in Tehran. *Journal Of Family Research*, 6(24), 449-468.
- Khalajabadi Farahani, F. (2013). The influence of premarital heterosexual relationships on probability of divorce among university educated individuals. *Women's Strategic Studies*, 15(58), 49-92. doi: 10.22095/jwss.2013.91774

- Khalajabadi Farahani, F., Kazemipour, S. & Rahimi, A. (2013). The influence on premarital heterosexual relationships on marital timing and marital desire among college students in Tehran. *Journal of Family Research*, 9(1), 7-28.
- Kheiri, M., Hajiagha, M. (2016). Social pathology study of marriage age increasing in the view of Uremia IAU (Islamic Azad University) female students. *Sociological studies*, 9(30), 125-138.
- Mensch, B. S., Singh, S., & Casterline, J. B. (2005). Trends in the timing of first marriage among men and women in the developing world. Policy Research Division [Working Paper No. 202]. New York: Population Council. doi: 10.17226/11524
- Mohajerani, A. (2011). Evolution of marriage age and its pattern in Iran. *Journal Of Social Sciences*, 4(11), 41-53.
- Mohammadpour, A., & Rezaei, M., & Partovi, L. & Sadeghi, R. (2009). The meaning reconstruction of family changes using grounded theory (a case study of Mangor and Gaverk tribes). *Journal Of Family Research*, 5(3), 309-330.
- Mohammadpur, A., Sadeghi, R., Rezaei, M. & Partovi, L. (2009). Traditon, modernization and family (a mixed method study of family changes among Mangor and Gaverk tribes of Mahabad township). *Women in Development & Politics*, 7(4), 71-93.
- Qaderzadeh, O., Mohammadi, F., Mohammadi, H. (2017). The youth and premarital relationships: A qualitative study of contexts, interactions and consequences. *Culture Strategy*, 10(38), 7-40.
- Rahimi, A., Kazemipour, Sh. & Bibi Razeghi, H. (2015). Analysis of the sigulae transition of men and women in Iran during 1966-2011. *Journal of Iranian Social Studies*, 9(3), 80-109. doi: 20.1001.1.20083653.1394.9.3.4.1
- Ryder, N. B. (1965). The cohort as a concept in the study of social change. *American Sociological Review*, 30, 843-861
- Saadat, M., Ansari-Lari, M., & Farhud, D. D. (2004). Short report consanguineous marriage in Iran. *Annals of Human Biology*, 31(2), 263-269. doi: 10.1080/03014460310001652211
- Sadeghi, R., Shekoftehghari, M. (2017). Study of the impacts of unemployment on the delayed marriage of young people in Tehran. *Social Development & Welfare Planning*, 9(30), 142-175. doi: 10.22054/qjsd.2017.8012
- Santow, G., & Bracher, M. (2001). Deferment of first birth and fluctuating fertility in Sweden. *European Journal of Population*, 17, 343-363.
- Saroukhani, B., & Sedaghati Fard, M. (2010). Generation Gap in Iranian Family; Approaches and Theories. *Social Sciences Bulletin*, 3(4), 7-31.
- Shiri, M. (2015). The study of effect of population structure and household socio-demographic changes on consumption pattern changes during 1984-2013 (Unpublished doctoral dissertation). University of Tehran, Tehran, Iran.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Sobotka, T., Matysiak, A. & Brzozowska, Z. (2019). *Policy responses to low fertility* (R. Sadeghi, & M. Bagi, Trans.). Tehran, Iran: National Population Studies & Comprehensive Management Institute.
- Statistical Center of Iran (2016). Population and Housing Census 1956-2016.
- Torabi, F., & Baschieri, A. (2010). Ethnic differences in transition to first marriage in Iran: the role of marriage market, women's socio-economic status, and process of development. *Demographic Research*, 22(2), 29-62. doi: 10.4054/DemRes.2010.22.2
- Torabi, F., & Mesgarzadeh, S. (2016). Risky society and the mean age at first marriage of women and men in Iran. *Women in Development & Politics*, 14(4), 493-512. doi: 10.22059/jwdp.2016.60966
- Torabi, F., Baschieri, A., Clarke, L., & Abbasi-Shavazi, M. J. (2013). Marriage postponement in Iran: accounting for socio-economic and cultural change in time and space. *Population, Space and Place*, 19(3), 258-274.
- Torabi, F., Koochani Esfahani, M. & Shekoftehghari, M. (2014). Marriage squeeze in Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 9(18), 74-94. doi: 20.1001.1.1735000.1393.9.18.3.1

مقاله پژوهشی

تعیین‌کننده‌های تغییرات نسلی و دوره‌ای ازدواج در ایران

میلاد بگی^{۱*}

دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۰؛ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۵

چکیده

با توجه به تغییر ساختار سنی جمعیت و تحولات اقتصادی-اجتماعی سطح کلان که ایران تجربه کرده است انتظار می‌رود روندهای ازدواج در بین دوره‌ها و نسل‌های مختلف با تغییراتی همراه باشد. مقاله حاضر با استفاده از روش سن-دوره-کوهورت چندسطحی به بررسی تغییرات دوره‌ای و نسلی ازدواج و تعیین‌کننده‌های احتمال ازدواج طی چهار دهه اخیر پرداخته است. یافته‌ها حاکی از آن است در هر دو جنس، کوهورت‌های جوان‌تر در مقایسه با کوهورت‌های مسن‌تر، ازدواج خود را به تأخیر انداخته و در سنین بالاتری ازدواج می‌کنند. در همه کوهورت‌ها تا سن ۳۵ سالگی، درصد زنان ازدواج‌کرده بیش از مردان است اما در سنین بالاتر این امر برعکس خواهد شد. روندهای دوره‌ای این نتایج را مورد تأیید قرار می‌دهد. تحلیل‌های سن-دوره-کوهورت نیز نشان داد که اگرچه در دوره‌ها و کوهورت‌های مختلف زنان زودتر از مردان ازدواج کرده‌اند، اما به طور کلی احتمال ازدواج زنان کمتر از مردان است. تحصیلات دانشگاهی و اشتغال دو متغیر مهم در کاهش احتمال ازدواج در دوره‌ها و کوهورت‌های مختلف بود ولی تأثیرات آن‌ها در بین دو جنس متفاوت است. مدل مردان‌آور خانواده ایرانی سبب شده است تا اشتغال، احتمال ازدواج مردان را افزایش و احتمال ازدواج زنان را کاهش دهد. با توجه به گسترش آموزش عالی و طولانی شدن دوره تحصیل انتظار می‌رود در صورت عدم ارائه برنامه‌های سیاستی مناسب برای اشتغال جوانان، تأخیر در سن ازدواج همچنان تداوم داشته باشد. در این راه نیاز است تا برنامه‌ریزان در سیاست‌های خود، تغییرات رخ داده در سطح خانواده و جامعه طی دهه‌های گذشته را مد نظر قرار دهند.

کلیدواژه‌ها: تحلیل چندسطحی، تغییرات ازدواج، سن ازدواج، کوهورت، نسل

۱. استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
m.bagi@basu.ac.ir

۱. مقدمه

الگوهای ازدواج در کشورهای در حال توسعه در طول چند دهه‌ی گذشته تغییر کرده است که تا حد زیادی می‌تواند منعکس‌کننده تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی باشد که در این کشورها به وقوع پیوسته است (منش، سینگ و کاسترلین، ۲۰۰۵). بازار ازدواج در بیشتر این کشورها متفاوت از کشورهای توسعه‌یافته است. برای مثال ازدواج در ایران از پایگاه اجتماعی و الایی برخوردار است و توسط نهادهای دولتی، مذهبی و باورهای عموم مردم نیز مورد حمایت قرار می‌گیرد. اهمیت ازدواج از آن جهت است که از طریق آن یکی از اساسی‌ترین نهادهای اجتماعی یعنی خانواده موجودیت پیدا می‌کند. از آنجا که در ایران هم‌خانگی و رفتارهای جنسی خارج از زناشویی به لحاظ قانونی و مذهبی غیرمجاز شناخته می‌شود، لذا ازدواج نقشی اساسی در تغییرات خانواده بازی می‌کند و هرگونه تغییر در روند و الگوهای آن، باعث ایجاد نگرانی‌هایی در سطوح مختلف جامعه خواهد شد.

با این حال، تحولات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که ایران در دهه‌های گذشته تجربه کرده است، پیامدهای مهمی را در حوزه جمعیت به طور عام و ازدواج به طور خاص به دنبال داشته است. برای مثال پس از وقوع انقلاب اسلامی، سن قانونی ازدواج برای زنان از ۱۸ به ۱۳ و برای مردان از ۲۰ به ۱۵ سال کاهش پیدا کرد (ترابی و همکاران، ۲۰۱۳). میانگین سن در اولین ازدواج که در سال ۱۳۴۵ برای مردان ۲۵ و برای زنان ۱۸/۴ سال بود (کازم‌پور، ۱۳۸۳؛ ترابی، کوچانی اصفهانی و شکفته گوهری، ۱۳۹۳) در سال ۱۳۶۵ به ترتیب به ۲۳/۲ و ۱۹/۷ سال رسید (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). میزان عمومی ازدواج نیز با تغییراتی روبرو شد به طوری که از ۵/۳ در هزار در سال‌های قبل از انقلاب به ۸/۳ در هزار در سال ۱۳۶۵ رسید (امانی، ۱۳۸۰). اما این روندها چندان به طول نینجامید. اعمال برنامه‌های توسعه‌ای از جمله گسترش آموزش، بهداشت و خدمات به ویژه در مناطق روستایی زمینه‌های لازم برای ایجاد تحولات اجتماعی و تغییر نگرش مردم را فراهم کرد. در همین راستا الگوها و رفتارهای ازدواجی نیز دچار تغییر شد. میانگین سن در هنگام اولین ازدواج تا سال ۱۳۹۵ برای زنان به ۲۳/۵ و برای مردان به ۲۶/۸ سال افزایش یافته است (ترابی و مسگرزاده، ۱۳۹۵). محققان

در بیان دلایل این امر به مواردی همچون فشارهای اقتصادی، افزایش سطح تحصیلات به ویژه در میان زنان، افزایش سطح فرهنگی خانواده‌ها، شهرنشینی، توسعه وسایل ارتباط جمعی، افزایش بیکاری جوانان، تنوع فرهنگی و قومی و ... اشاره کرده‌اند (ترابی و همکاران، ۰۱۳؛ ترابی و بشیری، ۰۱۰؛ امانی، ۳۸۰؛ عباسی شوازی، ۲۰۰۰؛ عباسی شوازی، مک‌دونالد^۱ و حسینی چاوشی، ۲۰۰۳؛ کاظمی پور، ۱۳۸۳؛ عباسی شوازی و صادقی، ۱۳۸۴؛ گیونز و هیرشمن^۲، ۱۹۹۴؛ عباسی شوازی، مک‌دونالد و حسینی چاوشی، ۲۰۰۸؛ سعادت، انصاری لاری و فرهود، ۲۰۰۴). همچنین میزان عمومی ازدواج در سال ۱۳۹۵ به ۷/۶ در هزار کاهش پیدا کرد. میزان تجرد قطعی نیز در فاصله بین سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۹۵ برای مردان از ۱/۵۲ به ۲/۲۶ درصد و برای زنان از ۰/۸۴ به ۳/۷۳ درصد افزایش یافته است (بلادی موسوی، ۱۳۹۶).

برای شناخت بهتر تغییرات ازدواج و الگوهای نیاز است تا روندهای ازدواج در طول زمان مورد بررسی قرار گیرد. برای این امر مطالعات مقطعی نمی‌توانند خیلی موثر واقع شوند و نیاز است تا مطالعات طولی در این زمینه صورت گیرد. افراد در دوره‌های مختلف تحت تاثیر وقایع گوناگونی قرار دارند که می‌تواند رفتارهای آن‌ها را شکل دهد. برای مثال در دوران‌های رکود اقتصادی احتمال اینکه افراد ازدواج خود را به تأخیر بنیدازند، بیشتر است. همچنین افرادی که در طول چرخه زندگی خود تجربیات مشترکی دارند بیشتر انتظار می‌رود تا رفتارهای مشابهی نیز داشته باشند. از این رو بررسی کوهورت‌های تولد مورد توجه جمعیت‌شناسان قرار گرفته است زیرا کوهورت‌های مختلف معمولاً دارای نگرش‌ها و رفتارهای متفاوتی هستند که این امر سبب بروز تغییرات اجتماعی در سطح کلان خواهد شد (رایدر^۳، ۱۹۶۵).

سنی که زنان و مردان در آن تشکیل خانواده می‌دهند، تحت تاثیر هنجارها و انتظارات اجتماعی در مورد نقش آن‌ها به عنوان همسر و والدین قرار دارد؛ عواملی که با جهانی شدن، شهرنشینی و افزایش سطح تحصیلات به طور قابل ملاحظه‌ای در حال تغییر است. از این

1. McDonald
2. Givens and Hirschman
3. Ryder

رو، زمانبندی و الگوی ازدواج برای محققان علاقمند به گذار به بزرگسالی در کشورهای در حال توسعه از اهمیت خاصی برخوردار است. امروزه، مردان به دلیل انتظارات بیشتر در مورد وضعیت اشتغال و ثبات شغلی و دارایی‌های مادی مورد نیاز برای تشکیل خانواده و زنان به دلیل تغییر نقش‌های جنسیتی، ازدواج را به تأخیر می‌اندازند (منش، سینگ و کاسترلین، ۲۰۰۵: ۵). مستندسازی این الگوهای رفتاری و درک پیامدهای بالقوه این تغییرات هم برای افراد و هم برای جامعه بزرگتر از اهمیت خاصی برخوردار است.

یکی از مواردی که در بررسی روندهای تغییرات ازدواج در ایران به آن پرداخته نشده است، تاثیر عوامل دوره‌ای در کنار ویژگی‌های فردی و نسل‌های مختلف است. معمولاً تفاوت‌های نسلی در میان جوامعی که با تحولات سریع اجتماعی و تقابلات سیاسی-اجتماعی مواجه می‌گردند، بیشتر است (ساروخانی و صدقاتی فرد، ۱۳۸۸). تغییرات در ساختار سنی کشور و نیز تغییرات سطح کلان اقتصادی-اجتماعی که طی چند دهه‌ی گذشته و در دوره‌های زمانی مختلف به وقوع پیوسته است، تأثیرات زیادی را در رفتارهای ازدواجی افراد به وجود آورده است. از طرفی تجربیاتی که کوهورت‌های مختلف از آن برخوردار هستند، می‌تواند یکی از مهم‌ترین عوامل در بروز رفتارهای متفاوت در میان آنان باشد. لذا یک تحلیل طولی مورد نیاز است که بتواند اثرات تعیین‌کننده‌های مختلف بر تغییرات در روندهای ازدواج را به درستی مشخص سازد.

بر این اساس، مقاله حاضر به دنبال این است که با استفاده از رویکرد سن-دوره-کوهورت تأثیر عوامل سطح کلان در دوره‌های مختلف (همچون هزینه مسکن، بیکاری، تورم و ...) و نیز تغییرات اجتماعی (همچون افزایش سطح تحصیلات و شهرنشینی) و وضعیت کوهورت‌ها را بر احتمال ازدواج مورد بررسی قرار دهد و با بررسی روندهای ازدواج در ایران طی دوره ۱۳۹۸-۱۳۶۳ به این سوالات پاسخ دهد: میزان‌های ازدواج در طول چهار دهه اخیر چه تغییراتی را تجربه کرده‌اند؟ روندهای نسلی تغییرات ازدواج به چه صورت بوده است؟ آیا تفاوتی بین روندهای ازدواج زنان و مردان مشاهده می‌شود؟ چنانچه الگوها و میزان‌های ازدواج با تغییر روبرو بوده‌اند، چه عواملی بیشترین تأثیرگذاری را داشته‌اند. در این راه، نقش اثرات دوره‌ای و تغییرات نسلی بر احتمال ازدواج در کنار ویژگی‌های فردی مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

۲. چارچوب نظری

دیدگاه‌های مختلفی را می‌توان برای تبیین الگوهای ازدواج مطرح کرد. رایدن (۱۹۶۵) معتقد است که در بررسی تغییرات پدیده‌های اجتماعی (همچون تحولات ازدواج) بایستی به سه مکانیسم تغییر، توجه ویژه‌ای داشت: (۱) تغییرات رخ داده در افراد؛ (۲) تغییر و تحولات زمانی و دوره‌ای (تغییرات اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی)؛ و (۳) جانشینی نسل‌ها و کوهورت‌ها. اولین مورد تغییرات سنی است و اینکه افراد در سنین مختلف، رفتارهای متفاوتی از خود بروز می‌دهند. برای مثال بالا رفتن سن، احتمال ازدواج را افزایش خواهد داد. منبع دوم پاسخ‌های مردم به وقایع و فرآیندهای تاریخی است که اثرات دوره‌ای نامیده می‌شود. هنگامی که کل جامعه در یک رویداد تاریخی مانند یک جنگ، رکود اقتصادی یا یک جنبش اجتماعی درگیر می‌شود و تحت تأثیر آن قرار می‌گیرد، تغییرات گسترده‌ای که رخ می‌دهد، اثرات دوره‌ای نامیده می‌شود. برای مثال با وقوع انقلاب ۱۳۵۸ در ایران، میزان‌های عمومی ازدواج بالا رفت. یا اینکه در دوران‌های رکود اقتصادی افراد سعی می‌کنند ازدواج خود را تا زمان شرایط مطلوب به تأخیر بندازند. سومین منبع تغییر در جامعه، جانشینی کوهورت‌ها است که بر اساس آن نسل‌های مسن‌تر به صورت تدریجی با نسل‌های جوانتر جایگزین می‌شوند. نسل‌های جوانتر معمولاً دارای ارزش‌ها و نگرش‌های خاص خود هستند. برای مثال در گذشته ازدواج در سنین پایین بسیار معمول بوده است و حال آنکه تغییرات در نگرش‌های فردی همچون داشتن تحصیلات بالا و اشتغال پایدار در میان نسل‌های جوان سبب شده است تا در مقایسه با نسل‌های پیشین در سنین بالاتری ازدواج کنند.

پارادایم توسعه نیز برای تبیین تغییرات الگوهای ازدواج همواره مورد توجه بوده است. در این الگو، جامعه و خانواده غربی به عنوان معیاری برای سنجش توسعه‌یافتگی در نظر گرفته می‌شوند (عباسی‌شوازی و ترابی، ۱۳۸۵). رویکرد نوسازی تأکید دارد که با گسترش صنعتی‌شدن، شهرنشینی، آموزش و...، جامعه سنتی دچار تغییرات و دگرگونی‌هایی خواهد شد. گود^۱ (۱۹۶۳) با مطرح کردن ایده انقلاب جهانی در الگوهای خانواده، به گستره تأثیرات نوسازی بر خانواده و الگوهای ازدواج اشاره می‌کند (محمدپور و همکاران، ۱۳۸۸ ب).

1. Good

براساس این نظریه، الگوها و عناصر سنتی ازدواج و خانواده در جوامع کم‌تر توسعه‌یافته تحت تأثیر تحولات ساختاری در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، سرانجام به سمت مدل جهان‌شمول خانواده مدرن غربی با ویژگی‌هایی نظیر هسته‌ای بودن، آزادی در انتخاب همسر، ازدواج در سنین بالا، باروری پایین و برابری جنسیتی پیش خواهد رفت (محمدپور و همکاران ۱۳۸۸ الف). افزایش اشتغال زنان، افزایش سطح تحصیلات (به ویژه برای زنان) و تغییر در انتظارات مادی و غیرمادی جوانان از ازدواج، برخی از تغییرات اقتصادی-اجتماعی مد نظر رویکرد نوسازی هستند. مطالعات جمعیت‌شناختی گسترده‌ای به نقش تحصیلات، شهرنشینی و رشد استقلال اقتصادی در افزایش نسبت افراد ازدواج نکرده اشاره داشته‌اند.

در طرف مقابل، مک‌دونالد^۱ در قالب مدرنیته بازانديشانه^۲ معتقد است اگرچه فرآیند نوسازی، آزادی و استقلال بیش‌تری برای افراد فراهم می‌کند ولی آن‌ها با عدم اطمینان بیش‌تری نسبت به آینده مواجه می‌شوند و همین امر سبب تأخیر در ازدواج و تشکیل خانواده می‌شود (حسینی و بگی، ۱۳۹۵). اوپنهايمر^۳ نیز عدم قطعیت در مورد زندگی آینده را ناشی از تغییرات اقتصادی-اجتماعی رخ داده در جامعه می‌داند. بخشی از این عدم قطعیت در مورد گذار به اشتغال ثابت است. از آنجا که موقعیت افراد در بازار کار، موقعیت آن‌ها در بازار ازدواج را تحت تأثیر قرار می‌دهد، عواملی که گذار به اشتغال ثابت را تحت تأثیر قرار می‌دهند، می‌توانند بر زمان‌بندی ازدواج نیز تأثیر بگذارند. برای مثال در ایران مردان در طول تاریخ مسئولیت تأمین اقتصادی خانواده و تشکیل خانوار مستقل را بر عهده داشته‌اند. از این رو، موقعیت ایده‌آل ازدواج برای مردان در ایران، بعد از گذار به شغل دائم و شرایط مالی مناسب است و بیکاری و نداشتن شغل دائم مهم‌ترین عامل تأخیر ازدواج مردان می‌باشد (ترابی و مسگرزاده، ۱۳۹۵).

این دیدگاه را می‌توان در قالب اندیشه‌های مرتبط با جامعه مخاطره‌آمیز نیز مطرح کرد. اندیشمندان بسیاری از جامعه امروز با نام جامعه مخاطره‌آمیز یاد می‌کنند. بک^۴ با اشاره به

1. McDonald
2. Reflexive modernization
3. Oppenheimer
4. Beck

اینکه مخاطرات در جامعه مدرن متفاوت با جوامع سنتی است، سه ویژگی جامعه مخاطره‌آمیز را مطرح می‌کند: توزیع مجدد ثروت، فردیت‌یابی و استانداردزدایی از کار (قاسمی، ۱۳۸۸). افزایش فردگرایی یکی از عوامل اصلی در تغییرات خانواده و شکل‌گیری گذار دوم جمعیتی در جوامع غربی به شمار می‌رود (حسینی، ۱۳۹۲) که نقش آن در کاهش ازدواج همواره مورد توجه بوده است. استانداردزدایی از کار نیز سبب شده است تا در سراسر جهان، کار ناپایدار افزایش یابد و افراد تحت ناامنی شغلی خواهند بود (احمدی و دهقانی، ۱۳۹۴). مطالعات نشان می‌دهد که عدم داشتن ثبات شغلی یکی از علل اصلی به تأخیر انداختن ازدواج بوده است (سوبوتکا، ماتیساک و برزوزوسکا، ۱۳۹۹).

مطالعات در زمینه ازدواج در ایران سابقه‌ای طولانی دارد که نشان از اهمیت بالای ازدواج در فرهنگ ایرانی است. در اینجا سعی بر این است تا برخی از مطالعاتی که به روندهای ازدواج در ایران پرداخته‌اند، مورد بررسی قرار گیرند. امانی (۱۳۸۰) تحولات ازدواج را طی دوره ۱۳۷۵-۱۳۴۵ بررسی کرده و به این نتیجه رسید که متوسط سن ازدواج مردان و زنان پس از انقلاب اسلامی افزایش یافته است. وی افزایش میزان سواد و تحصیلات را عاملی مهم در این زمینه بیان می‌کند. رحیمی، کاظمی‌پور و رازقی نصرآباد (۱۳۹۴) نشان دادند که طی دوره ۱۳۴۵-۱۳۹۰ سهم افراد مجرد در گروه‌های مختلف سنی زنان و مردان افزایش یافته و ازدواج هر دو جنس با تأخیر صورت گرفته است. آن‌ها همچنین بیان می‌کنند که در نسل‌های جدید درصد مجردها بیشتر است و تجرد زنان به سمت همگرایی با مردان پیش می‌رود. آرمن، مرادی و نوروزی (۱۳۹۶) با بررسی روند ازدواج و طلاق‌های استان کردستان در دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۴ نشان دادند که نسبت‌های ازدواج به طلاق روندهای کاهشی داشته است. آستین افشان (۱۳۸۷) تحولات میانگین سن ازدواج زنان در دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵ را بررسی کرد. در مطالعه‌ای دیگر هزارجریبی و آستین افشان (۱۳۸۸) به افزایش یک سال در میانگین سن ازدواج زنان طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۴۵ اشاره کردند. آن‌ها عواملی همچون بیکاری، نرخ مشارکت اقتصادی زنان و تحصیلات عالی را دلایل این امر برشمردند. کاظمی‌پور (۱۳۸۳) در تحقیقی مشابه نتیجه گرفت که سن ازدواج زنان در دوره ۱۳۸۱-۱۳۴۵ از ۱۸/۴ به ۲۳/۲ افزایش یافته

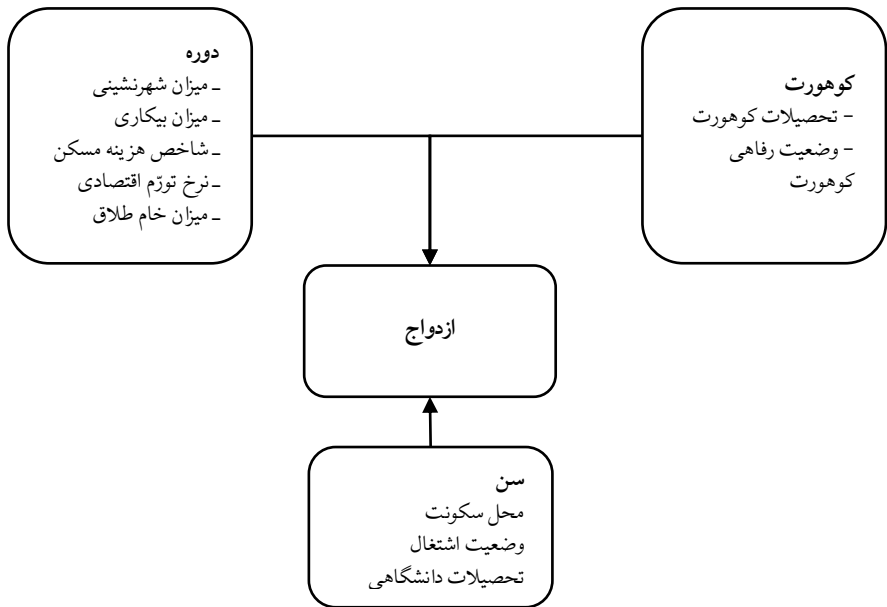

است. مهاجرانی (۱۳۸۹) روندهای ازدواج در دوره ۱۳۸۵-۱۳۴۵ را مورد بررسی قرار داد و به مواردی همچون افزایش تجرد، افزایش میزان‌های ناخالص ازدواج و طلاق و نیز افزایش سن ازدواج در هر دو جنس اشاره می‌کند. نقطه مشترک همه این مطالعات این است که از داده‌های سرشماری استفاده کرده‌اند. علیرغم اهمیت چنین مطالعاتی در شناخت روندهای ازدواج، اما با توجه به فواصل زمانی طولانی و اینکه مقاطع زمانی مورد نظر اندک هستند، امکان اجرای آزمون‌های آماری طولی مناسب فراهم نیست. از این رو در پیوند دادن تغییرات ازدواج به وقایع دوره‌ای و نسلی تا حد زیادی ناتوان مانده‌اند.

بر این اساس، در مطالعه حاضر سعی شده است تا با در نظر گرفتن ایده رایدر در مورد اهمیت اثرات دوره‌ای و جانشینی کوهورت‌ها، به آزمون مدلی پرداخته شود که بتواند عوامل سطح فردی و کلان یادشده در دیدگاه‌های مورد اشاره را مد نظر قرار دهد. بدون شک مطالعه پدیده‌های اجتماعی بدون در نظر گرفتن ویژگی‌های فردی و بدون توجه به این نکته که افراد در چه دوره‌هایی زندگی کرده‌اند و چه اتفاقاتی در طی این دوره‌ها به وقوع پیوسته است، نمی‌تواند مطالعه کامل و جامعی باشد. همان‌گونه که در رویکرد نسلی و کوهورتی به آن اشاره می‌شود، برای شناخت بهتر افراد و تبیین رفتارهای آنان بایستی هم تجارب مشترک افراد و هم حوادث مهم در دوره‌های تاریخی را نیز مد نظر داشت. بر این اساس مدل نظری تحقیق با تمرکز بر رویکرد سن-دوره-کوهورت^۱ طراحی شد به طوری که بتواند در عین اینکه ویژگی‌های فردی را در طول زمان مد نظر قرار می‌دهد، تأثیرات متغیرهای مختلف در بین دوره‌ها و کوهورت‌های مختلف را نیز در نظر بگیرد (شکل ۱). چنین مدلی به بهترین شکل می‌تواند هم‌زمان اثرات عوامل مختلف تأثیرگذار بر پدیده‌هایی جمعیتی را در میان کوهورت‌ها و دوره‌های زمانی مختلف ارزیابی کند. بر اساس آنچه گفته شد سعی شده است تا در رابطه با مشخص کردن مدل تحقیق به چند نکته توجه شود: (۱) توجه به عوامل فردی؛ (۲) بررسی الگوهای ازدواج در دوره‌های مختلف و توجه به اثرات دوره‌ای؛ و (۳) توجه به ابعاد نسلی و کوهورتی ازدواج.

شکل ۱. مدل چندسطحی سن-دوره-کوهورت عوامل مؤثر بر احتمال ازدواج

۳. روش‌شناسی

روش تحقیق در پژوهش حاضر از نوع تحلیل ثانویه می‌باشد. داده‌های مورد استفاده در پژوهش حاضر از داده‌های طرح هزینه و درآمد خانوار که مرکز آمار ایران مجری آن است، گرفته شد. این طرح به صورت سالانه و در مناطق شهری و روستایی انجام می‌شود. با توجه به اینکه داده‌های خام این طرح تنها از سال ۱۳۶۳ به بعد در دسترس هستند، تحلیل‌ها بر روی دوره زمانی ۳۶ ساله (۱۳۹۸-۱۳۶۳) متمرکز شد. جامعه آماری، جمعیت کل کشور است که در طرح هزینه و درآمد خانوار به صورت نمونه‌گیری انجام گرفته است. شیوه انتخاب نمونه در طرح هزینه و درآمد به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است. در دوره قبل از سال ۱۳۸۸ نمونه‌گیری چندمرحله‌ای به صورت مستقل و با انتخاب مستقل خوشه‌ها، بلوک‌ها و خانوارهای مورد مطالعه انجام شده است. اما پس از سال ۱۳۸۸ نمونه‌گیری بر مبنای نمونه پایهی سرشماری‌ها استوار بوده است.

اطلاعات طرح هزینه و درآمد خانوار در چهار بخش در دسترس است: بخش اول خصوصیات اجتماعی اعضا خانوار، بخش دوم مشخصات محل سکونت، بخش سوم اطلاعات مربوط به هزینه‌های خانوار و بخش چهارم که به درآمد اعضای خانوار اختصاص دارد. پژوهش حاضر از اطلاعات جمع‌آوری شده در بخش اول استفاده کرده است. داده‌ها قبل از این توسط محققان مختلف مورد ارزیابی قرار گرفته است (بگی، ۱۳۹۷، شیری، ۱۳۹۴) و دقت و کیفیت آن‌ها تأیید شده است.

با توجه به اینکه سن قانونی ازدواج ۱۸ سال بوده و ۵۰ سالگی نیز به عنوان سن تجرد قطعی در نظر گرفته می‌شود، افراد واقع در سن ۴۹-۱۸ سالگی به عنوان نمونه مورد بررسی انتخاب شدند. بر این اساس اطلاعات ۱۹۱۴۶۹۵ نفر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. وزن داده‌ها برای تمامی سال‌ها اعمال شده است.

از آنجا که یکی از اهداف اصلی تحقیق، بررسی تفاوت‌های نسلی و دوره‌ای در میزان‌های ازدواج است، نمونه مورد نظر بر اساس سال تولد در هشت کوهورت تولد (کوهورت ۱۳۱۰ تا کوهورت ۱۳۸۰) و هشت دوره (دوره ۱۳۶۵-۱۳۶۳ تا دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۶) تقسیم شدند. به منظور اینکه، روند تحولات ازدواج در طی چند دهه‌ی اخیر به صورت طولی و روندی مطالعه و تعیین‌کننده‌های اصلی این تغییرات مشخص شود، از تکنیک سن-دوره-کوهورت برای بررسی تأثیرات هم‌زمان استفاده گردید.

در مدل چندسطحی طراحی شده، سن، کوهورت و دوره، به عنوان سه متغیر که می‌توانند روندهای ازدواج را تحت تأثیر قرار دهند آورده شدند. با توجه به اینکه بین متغیرهای مذکور همبستگی بالایی وجود دارد، نیاز است تا در سطوح مختلفی قرار گیرند. بر این اساس مدل دو سطحی طراحی شد. در این روش با استفاده از داده‌های سطح فردی و گروه‌بندی‌های متفاوت برای سه عامل سن، دوره و کوهورت، تأثیرات سنی در سطح اول در درون طبقات حاصل از ترکیب یا تقاطع کوهورت‌ها با دوره‌ها در سطح دوم آشیانه می‌کنند. ترکیب طبقات دوره-کوهورتی در سطح دوم مدل به این دلیل صورت می‌گیرد که کوهورت‌ها به طور کامل درون گروه‌ها و یا دوره‌ها به طور کامل درون کوهورت‌های مورد بررسی آشیانه نمی‌کنند و عملاً کوهورت‌های متعددی را می‌توان در هر دوره و دوره‌های متعددی درون هر یک از

کوهورت‌ها پیدا کرد. از این رو، در نظر گرفتن تقاطع دو عامل دوره-کوهورت در سطح دوم مدل، امری اجتناب‌ناپذیر و در عین حال برای تشخیص تأثیرات سه‌گانه کاملاً مؤثر است. از طرفی، چون متغیرهای سطح فردی و کلان را نمی‌توان در مدلی همچون رگرسیون لجستیک وارد کرد، استفاده از مدل دوسطحی ضروری است.

مدل دوسطحی تقاطعی امکان تعیین تأثیرات سن-دوره-کوهورت در کنار تأثیرات ناشی از تغییرات جمعیتی و اقتصادی-اجتماعی را فراهم می‌کند. در مدل مذکور، تغییرات در احتمال ازدواج تابعی از مشخصه‌های فردی (سطح اول) و ویژگی‌های کوهورت و دوره (سطح دوم) می‌باشد. به این ترتیب مدل مورد بررسی در تحقیق حاضر به شکل متقاطع می‌باشد.

متغیر وابسته، احتمال ازدواج می‌باشد که به صورت یک متغیر اسمی دو وجهی است. به افرادی که حداقل یک بار ازدواج کرده‌اند کُد یک و برای افراد هرگز ازدواج نکرده کُد صفر داده شد. متغیرهای مستقل در دو سطح آماده شدند. در سطح فردی (سطح ۱) متغیرهای سن، وضعیت اشتغال (شاغل و غیر شاغل)، محل سکونت (شهر و روستا) و تحصیلات دانشگاهی (دارد و ندارد) در نظر گرفته شد. در سطح کوهورت، متغیرهای وضعیت رفاهی کوهورت و تحصیلات کوهورت وارد تحلیل خواهند شد. هر دو متغیر با استفاده از داده‌ها و اطلاعات کوهورت‌ها در طرح هزینه و درآمد خانوار محاسبه شده است. برای ساختن وضعیت رفاهی کوهورت برای هر یک از افراد کوهورت میانگین درآمد سرانه، رتبه شغلی و نمره تسهیلات زندگی آنان به نمرات استاندارد تبدیل و سپس با هم جمع شدند. در نهایت میانگین نمرات هر کوهورت محاسبه و به عنوان نمره نهایی وضعیت رفاهی آن کوهورت در تحلیل‌ها وارد شدند. متغیر تحصیلات کوهورت نیز با استفاده از نمره افراد در وضعیت سواد و نیز مدرک تحصیلی آنان ساخته شد. مجموع نمرات افراد محاسبه و سپس میانگین نمره افراد در هر کوهورت به عنوان متغیر تحصیلات کوهورت مورد استفاده قرار گرفت. در سطح دوره متغیرهای میزان خام طلاق، میزان شهرنشینی، شاخص هزینه‌های مسکن، میزان بیکاری و نرخ تورم اقتصادی وارد مدل خواهند شد.

در شاخص میزان عمومی (خام) طلاق، تعداد طلاق‌های صورت گرفته در کل کشور برای سال‌های مختلف از داده‌های ارائه‌شده توسط سازمان ثبت احوال استخراج شد. سپس تعداد

طلاق‌ها بر جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر در سال‌های مورد نظر تقسیم و میزان خام طلاق برای هر سال محاسبه شد. برای شاخص میزان شهرنشینی نیز درصد جمعیت شهری برای سال‌های مورد مطالعه از مرکز آمار ایران و نیز سرشماری عمومی نفوس و مسکن اخذ گردید. شاخص هزینه مسکن با استفاده از دو گویه «شاخص کرایه مسکن اجاره‌ای» و «شاخص قیمت زمین» ساخته شد که اطلاعات آن از داده‌های سری زمانی بانک مرکزی گرفته شدند. اطلاعات میزان بیکاری برای جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر محاسبه شده است که داده‌های آن از مرکز آمار ایران گرفته شد. داده‌های مربوط به نرخ تورم اقتصادی نیز از گزارش‌های منتشر شده توسط بانک مرکزی اخذ شد. آماده‌سازی داده‌ها و تحلیل‌های توصیفی با استفاده از نرم‌افزار Stata 16 انجام گرفت و آزمون مدل‌های چندسطحی سن-دوره-کوهورت نیز با نرم‌افزار HLM 7.3 اجرا شدند.

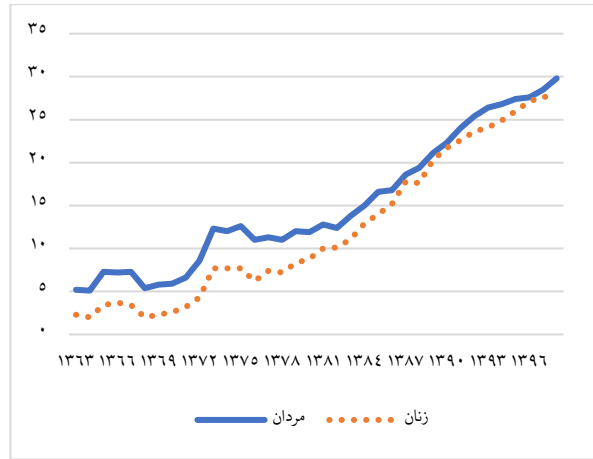
۴. یافته‌های تحقیق

۴-۱. روندهای دوره‌ای و نسلی ازدواج

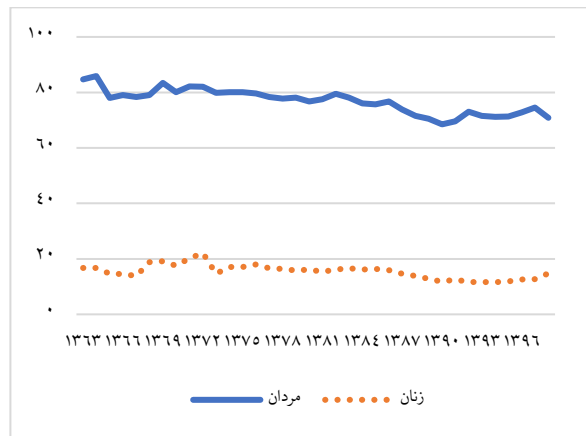
تحصیلات و اشتغال دو متغیری هستند که انتظار می‌رود بیش از همه بر تغییرات در الگوها و روندهای ازدواج تأثیرگذار باشند. در نمودار شماره (۱) درصد افراد با تحصیلات دانشگاهی و در نمودار شماره (۲) نیز درصد افراد شاغل در دوره مورد بررسی نشان داده شده است. یافته‌ها به روشنی نشان می‌دهد که در طی چهار دهه گذشته افزایش چشمگیری در سهم افراد با تحصیلات دانشگاهی برای هر دو جنس رخ داده است. به طوری که درصد مردان با تحصیلات دانشگاهی با افزایشی تقریباً ۶ برابری از ۵/۱ درصد در سال ۱۳۶۳ به ۲۹/۸ درصد در سال ۱۳۹۸ رسیده است. این افزایش برای زنان حتی بیشتر است. در ابتدای دوره تنها ۲/۳ درصد زنان وارد دانشگاه شده بودند حال آنکه در پایان دوره این رقم به ۲۷/۴ درصد رسیده است (حدود ۱۲ برابر شده است). این امر سبب شده است تا شکافی که در ابتدای دوره در بین دو جنس وجود داشت، تا حد بسیار زیادی کاهش یابد (نمودار ۱). در طرف مقابل، به لحاظ وضعیت اشتغال شرایط چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد. از یک طرف شکاف گسترده‌ای بین تعداد مردان و زنان شاغل وجود دارد و از طرفی سهم افراد شاغل در هر دو جنس در طول زمان کمتر شده است. در سال ۱۳۶۳ ۸۵/۹ درصد مردان شاغل بودند در حالی که این رقم در سال ۱۳۹۸ به ۷۰/۹ درصد کاهش یافته

است. این کاهش برای زنان کمتر بوده است (از ۱۶/۷ به ۱۴/۸ درصد) که این امر می‌تواند ناشی از سهم اندک زنان در بازار کار باشد (نمودار ۲).

نمودار ۱. درصد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی بر حسب جنس (۱۸-۵۰ ساله)، ۱۳۶۳-۱۳۹۸

نمودار ۲. درصد افراد شاغل بر حسب جنس (۱۸-۵۰ ساله)، ۱۳۶۳-۱۳۹۸

از پیامدهای ادامه تحصیل به‌ویژه در مقطع دانشگاهی در ایران این است که افراد جوان‌تر، ازدواج خود را تا سنین بالاتر به تأخیر می‌اندازند که این امر منجر به پیامدهایی در رابطه با تغییرات در ساختارهای خانواده و خانوار خواهد شد. یافته‌ها حاکی از آن است که تغییرات

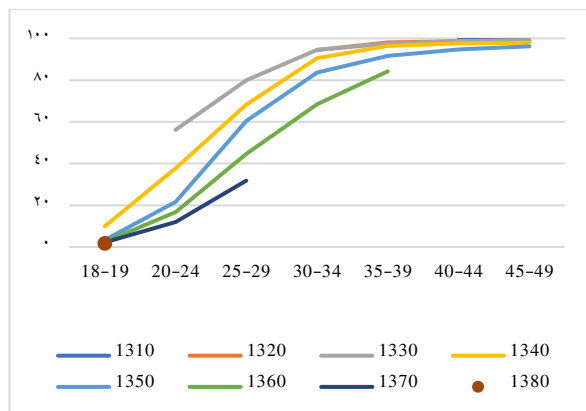
در میزان‌های ازدواج هم در میان کوهورت‌ها و هم در میان دوره‌ها رخ داده است. این موضوع را می‌توان با بررسی درصد افراد حداقل یک‌بار ازدواج کرده در میان کوهورت‌ها و دوره‌های مختلف و مقایسه آنان مشاهده کرد (نمودارهای ۳ الی ۶).

در نمودار ۳ و ۴ به ترتیب تفاوت‌های نسلی درصد افراد حداقل یک‌بار ازدواج کرده مردان و زنان نمایش داده شده است. نکته برجسته‌ای که از دو نمودار مشاهده می‌شود این است که هم در بین زنان و هم مردان، کوهورت‌های جوانتر در مقایسه با کوهورت‌های مسن‌تر، ازدواج خود را به تأخیر انداخته و در سنین بالاتری ازدواج می‌کنند. به عنوان مثال، ۵۶/۱ درصد مردان در کوهورت ۱۳۳۰ در سن ۲۰-۲۴ سالگی ازدواج کرده بودند در حالی که این رقم برای کوهورت ۱۳۷۰ تنها ۱۱/۹ درصد است. این ارقام برای زنان از ۷۹/۳ به ۴۳/۴ درصد کاهش داشته است. یا اینکه ۷۹/۹ درصد مردان کوهورت ۱۳۳۰ در سن ۲۹-۱۵ سالگی حداقل یک‌بار تجربه ازدواج داشته بودند در حالی که این رقم برای متولدین دهه ۶۰ حدود ۴۴/۶ و برای متولدین دهه ۱۳۷۰ تنها ۳۱/۸ درصد است. این کاهش در میان کوهورت‌های زنان نیز مشاهده می‌شود. به این صورت که ۴۸/۵ درصد افراد جوانترین گروه سنی در کوهورت ۱۳۴۰ ازدواج کرده بودند در حالی که برای کوهورت ۱۳۸۰ این رقم تنها ۱۴ درصد است. یا اینکه ۸۱/۸ درصد متولدین کوهورت ۱۳۳۰ در سن ۲۰-۲۴ سالگی حداقل یک‌بار ازدواج کرده بودند ولی برای زنان متولد دهه ۱۳۷۰ به حدود نصف کاهش یافته است. نکته مهم دیگری که در روندهای نسلی دیده می‌شود، تفاوت‌های زنان و مردان است. در همه کوهورت‌ها تا سن ۳۵ سالگی، درصد زنان ازدواج کرده بیش از مردان بوده است. این تفاوت به ویژه در سنین پایین، قابل ملاحظه است. برای مثال در جوان‌ترین گروه سنی، تنها ۹/۹ درصد مردان متولد دهه ۱۳۴۰ ازدواج کرده بودند در حالی که ۴۸/۵ درصد زنان این کوهورت تجربه یک بار ازدواج را داشته‌اند. همچنین در جوانترین کوهورت سنی شاهد هستیم که ۱۴ درصد زنان ازدواج کرده بودند اما برای مردان تنها ۱/۷ درصد است.

نمودارهای ۵ و ۶ تغییرات میزان‌های ازدواج در بین دوره‌های زمانی مختلف را بر حسب گروه‌های سنی نشان می‌دهد. مهم‌ترین نکته‌ای که از این نمودارها می‌توان برداشت کرد بالا بودن عمومیت ازدواج است هرچند اندکی کاهش در آن قابل مشاهده است. البته تفاوت‌هایی

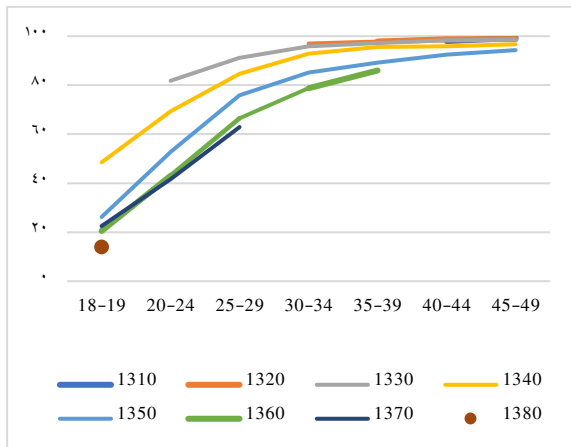
نیز بین دو جنس مشاهده می‌شود. درصد افراد حداقل یک‌بار ازدواج کرده تا قبل از ۵۰ سالگی در بین مردان در سال ۱۳۶۳ برابر با ۹۹ درصد می‌باشد که در سال ۱۳۹۸ به ۹۶/۱ درصد رسیده است. برای زنان شاهد کاهش بیشتری هستیم به طوری که از ۹۹/۲ درصد در سال ابتدایی به ۹۴/۱ درصد در سال پایانی رسیده است. نتایج همچنین همسو با روندهای نسلی نشان می‌دهد که افراد در دوره‌های پایانی ازدواج خود را به تأخیر انداخته و در سنین بالاتری ازدواج می‌کنند. برای مثال ۳۶/۵ درصد مردان ۲۴-۲۰ ساله در سال ۱۳۶۳ حداقل یک‌بار ازدواج کرده بودند در حالی که این رقم در سال پایانی تنها ۱۱/۵ درصد است. این کاهش برای زنان چشمگیرتر است و ارقام متناظر برای آنان به ترتیب ۷۰/۳ و ۴۲ درصد است.

تفاوت‌های دوره‌ای بین زنان و مردان در سنین بالا و پایین نیز مشهود است به طوری که درصد زنان ازدواج کرده در سنین زیر ۳۵ سال بیش از مردان است ولی در سنین بالای ۳۵ سال این امر برعکس خواهد شد. به ویژه در سنین زیر ۲۵ سال این امر کاملاً آشکار است. در سال ۱۳۶۳ تنها ۸/۵ درصد مردان ۱۹-۱۸ ساله تجربه یک بار ازدواج داشتند حال آنکه برای زنان بیش از ۵ برابر مردان (۴۵/۵ درصد) بوده است. این ارقام در سال ۱۳۹۸ برای زنان ۱۹/۷ و برای مردان تنها ۱/۹ درصد می‌باشد. یا اینکه در گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله، درصد مردان حداقل یک‌بار ازدواج کرده در سال‌های ۱۳۶۳ و ۱۳۹۸ به ترتیب از ۳۶/۵ به ۱۱/۵ درصد رسیده است در حالی که برای زنان از ۷۰/۳ به ۴۲ درصد کاهش داشته است.

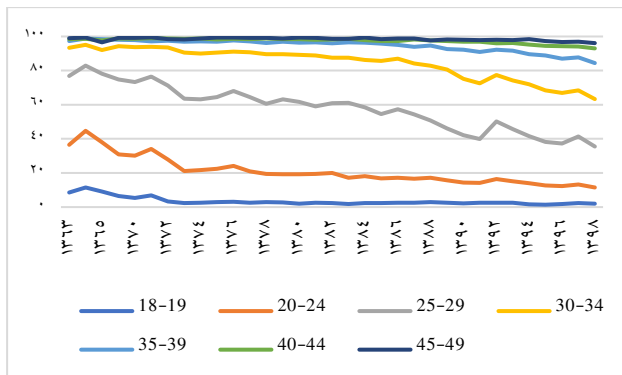

نمودار ۳. درصد مردان حداقل یک‌بار ازدواج کرده برحسب کوهورت تولد و گروه‌های سنی

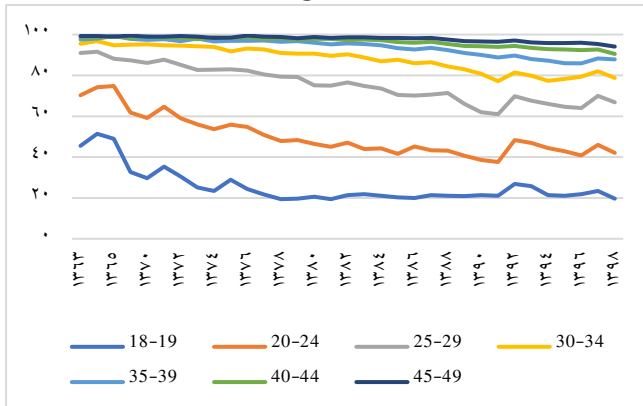

نمودار ۴. درصد زنان حداقل یک بار ازدواج کرده برحسب کوهورت تولد و گروه‌های سنی

نمودار ۵. درصد مردان حداقل یک بار ازدواج کرده برحسب دوره و گروه‌های سنی

نمودار ۶. درصد زنان حداقل یک بار ازدواج کرده برحسب دوره و گروه‌های سنی

۴-۲. تعیین‌کننده‌های احتمال ازدواج در ایران

در این بخش عوامل جمعیتی و اقتصادی-اجتماعی مؤثر بر احتمال ازدواج به همراه ویژگی‌های فردی برای زنان و مردان به بحث گذاشته شده‌اند. نتایج کاربرد مدل‌های چندسطحی در مورد هر دو جنس در سه مدل ارائه شده است. مدل اول به نتایج حاصل از برازش مدل صفر اختصاص دارد که در آن هیچ یک از متغیرهای تبیینی چه در سطح اول و چه در سطح دوم وارد مدل نشده‌اند. در مدل دوم متغیرهای سطح فردی شامل سن، داشتن تحصیلات دانشگاهی، محل سکونت و وضعیت اشتغال وارد مدل شده‌اند تا مشخص شود که با کنترل ویژگی‌های فردی چه تغییراتی در واریانس‌های هر دو سطح به وجود خواهد آمد. در مدل سوم، متغیرهای تبیینی سطوح دوره و کوهورت نیز به مدل اضافه می‌شوند تا میزان تأثیرگذاری هر یک از متغیرهای تبیینی مربوط به عوامل جمعیتی، اقتصادی-اجتماعی و فردی در کنار هم ارزیابی شود.

در جدول شماره (۱) نتایج مدل دوسطحی سن-دوره-کوهورت برای بررسی احتمال ازدواج مردان و زنان آورده شده است. نخستین سوال ما این است که آیا احتمال ازدواج در بین کوهورت‌ها و دوره‌های مختلف متفاوت است؟ نتایج مدل غیرشرطی مردان (بدون حضور متغیرهای تبیینی) نشان می‌دهد که مقدار نسبت شانس به دست آمده برای عرض از مبدا بیانگر آن است که احتمال ازدواج مردان بیش از احتمال عدم ازدواج آن‌ها است. به این ترتیب احتمال ازدواج مردان برابر با $83/9$ است $(5/247 + 1 \div 5/247)$ که این موضوع خود نشان‌دهنده عمومیت ازدواج مردان در ایران می‌باشد. همچنین نتایج حاکی از آن است که واریانس قابل توجهی برای تبیین تفاوت درون کوهورت‌ها $(29/133)$ و دوره‌ها $(5/151)$ وجود دارد. به این معنی که بخشی از واریانس موجود در احتمال ازدواج مردان به دلیل حضور افراد در دوره‌ها و کوهورت‌های متفاوت می‌باشد. با مقایسه واریانس‌ها نیز می‌توان مشاهده کرد که بیشترین تغییرات متغیر وابسته به دلیل قرار گرفتن افراد در کوهورت‌های مختلف تولد می‌باشد.

در مدل دوم و برای بررسی احتمال ازدواج مردان، متغیرهای فردی سطح اول وارد مدل شدند تا هم اثرات ثابت این متغیرها در سطح یک بررسی شود و هم اینکه ببینیم آیا اثرات

تصادفی دوره و نسل چه تغییراتی خواهند داشت. یافته‌ها حاکی از آن است که تأثیر همهی متغیرهای سطح فردی به لحاظ آماری معنادار شده است. انتظار می‌رود با افزایش سن، احتمال ازدواج مردان نیز افزایش یابد. همچنین داشتن تحصیلات دانشگاهی تأثیر منفی بر احتمال ازدواج مردان دارد به طوری که احتمال ازدواج این افراد در مقایسه با دیگران ۳۸ درصد کمتر است. داشتن شغل یک عامل مهم و بسیار تأثیرگذار در احتمال ازدواج مردان به شمار می‌رود. به این صورت که افراد شاغل حدود ۷/۷ برابر بیشتر از افراد غیرشاغل احتمال دارد که ازدواج کنند. نتایج همچنین نشان می‌دهد که احتمال ازدواج مردان ساکن روستا در مقایسه با مردان ساکن شهر ۵۸ درصد بیشتر است. واریانس‌های دوره و کوهورت در مقایسه با مدل صفر، کاهش داشته است که نشان می‌دهد ویژگی‌های فردی بخشی از احتمال ازدواج مردان در دوره‌ها و کوهورت‌های مختلف را تبیین می‌کند.

در مدل سوم، متغیرهای سطح ۲ نیز وارد مدل شدند. اثرات تصادفی به دست آمده نشان می‌دهد که میزان واریانس در هر دو سطح دوره و کوهورت در مقایسه با مدل قبل کوچکتر شده‌اند. بنابراین متغیرهای وارد شده در سطح دوره و کوهورت توانسته‌اند بخش زیادی از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. در سطح کوهورت، هر دو متغیر تحصیلات و وضعیت رفاهی تأثیر معناداری بر احتمال ازدواج مردان داشته است. بیشتر متغیرهای سطح دوره که وارد مدل شدند، تأثیر منفی بر احتمال ازدواج مردان داشته‌اند. به این صورت که افزایش شهرنشینی، افزایش میزان بیکاری و نیز بالارفتن تعداد طلاق‌ها، احتمال ازدواج مردان را کاهش می‌دهد.

مدل اول مربوط به زنان نیز همان مدل غیرشرطی است که در آن هیچ متغیر مستقلی وارد مدل نشده است. مقدار نسبت شانس به دست آمده برای زنان کمتر از مقدار مشابه در مدل مردان است که نشان می‌دهد احتمال ازدواج زنان تا سن ۵۰ سالگی کمتر از مردان بوده است (۷/۷۶ درصد). مقادیر واریانس‌های سطح دو نیز نشان می‌دهد که بخشی از تغییرات متغیر وابسته به دلیل قرارگیری افراد در دوره‌ها و نسل‌های مختلف است. با این حال، در مقایسه با مدل مردان ارقام کوچکتری هستند که نشان می‌دهد احتمال ازدواج زنان در بین دوره‌ها و کوهورت‌ها در مقایسه با مردان از تفاوت‌های کمتری برخوردار است.

جدول ۱. نتایج مدل چندسطحی برای تبیین احتمال ازدواج مردان و زنان

مردان		زنان	
اثرات ثابت		اثرات ثابت	
نسبت شانس		نسبت شانس	
مدل اول	مدل دوم	مدل اول	مدل دوم
عرض از مبدأ	۵/۲۴۷	۰/۰۰۰**	۰/۰۱۳**
سن	۱/۲۹۱**	۱/۳۰۵**	۱/۱۵۳**
محل سکونت	شهری (مرجع)	روستایی	۰/۸۶۸**
وضعیت اشتغال	غیرشاغل (مرجع)	شاغل	۰/۶۳۶**
تحصیلات	غیر دانشگاهی (مرجع)	دانشگاهی	۰/۳۱۸**
سطح کوهورت	تحصیلات کوهورت	وضعیت رفاهی کوهورت	۱/۰۰۰**
تورم اقتصادی	۱/۰۰۲ ^{ns}	۰/۹۹۶ ^{ns}	۷/۴۲۸**
سطح دوره	هزینه‌های مسکن	شهرنشینی	۱/۰۰۲ ^{ns}
میزان بیکاری	۰/۹۱۷**	۰/۹۸۶**	۰/۹۱۳**
میزان خام طلاق	۱/۴۳۷*	۱/۲۸۲ ^{ns}	۰/۹۸۶**
اثرات تصادفی		اثرات تصادفی	
واریانس	واریانس	واریانس	واریانس
۰/۰۲۴*	۰/۶۲۵*	۶/۰۱۶**	۰/۰۴۱*
۰/۱۰۴*	۰/۱۰۶**	۰/۱۰۶**	۰/۱۰۶**
۰/۱۰۴*	۰/۱۰۵۲**	۰/۹۴۶	۰/۱۰۴*

ns: غیر معنادار، *: معنادار در سطح ۰/۰۵، **: معنادار در سطح ۰/۰۱

با ورود ویژگی‌های فردی در مدل دوم، میزان واریانس‌های سطح دوم رو به کاهش می‌گذارد که نشان می‌دهد بخشی از واریانس موجود در این دو سطح توسط ویژگی‌های فردی تبیین شده است. اثرات ثابت به دست آمده برای هر چهار متغیر وارد شده به مدل نیز معنادار است و تنها متغیر سن دارای اثر مثبتی بر احتمال ازدواج زنان بوده است. به این ترتیب

که با بالا رفتن سن، احتمال ازدواج نیز افزایش می‌یابد. تفاوت مهم در مورد این مدل با نتایج مدل مردان به متغیر اشتغال بر می‌گردد به طوری که احتمال ازدواج زنان شاغل در مقایسه با زنان غیرشاغل ۴۲ درصد کمتر است. همچنین احتمال ازدواج زنان ساکن روستا ۷ درصد کمتر از زنان شهری بوده است. تحصیلات دانشگاهی نیز سبب می‌شود تا از احتمال ازدواج زنان کاسته شود و این تأثیر در مقایسه با مردان بسیار بیشتر است. به این صورت که احتمال ازدواج یک زن با تحصیلات دانشگاهی ۶۷ درصد کمتر از یک زن با تحصیلات غیردانشگاهی است. این رقم برای مردان با تحصیلات دانشگاهی ۳۸ درصد بود.

در مدل سوم متغیرهای سطح دوره و کوهورت به مدل اضافه شدند. ورود این متغیرها سبب شده است تا میزان واریانس‌ها در این سطح بسیار کوچک شود. همچنین تغییراتی در اثرات ثابت ویژگی‌های فردی در مقایسه با مدل دوم مشاهده می‌شود. به این صورت که احتمال ازدواج افراد دارای تحصیلات دانشگاهی و نیز ساکن روستا کاهش یافته است. در سطح کوهورت، هر دو متغیر تأثیر معناداری بر احتمال ازدواج زنان داشته‌اند. از طرفی تنها تأثیر دو متغیر سطح دوره معنادار شده است. به این ترتیب، افزایش میزان شهرنشینی و بیکاری سبب کاهش احتمال ازدواج زنان خواهد شد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

با شتاب گرفتن تحولات اقتصادی-اجتماعی در ایران، الگوهای ازدواج نیز با تغییراتی روبرو شده است. با این حال، از آنجا که بافت فرهنگی و دینی جامعه ایرانی مانع از آن شده است که ازدواج با دیگر اشکال رفتاری جایگزین شود و همچنان اهمیت خود را حفظ کرده است، به طوری که هرگونه تغییر در روندهای آن، به شدت مورد توجه قرار می‌گیرد. به این ترتیب، مطالعه حاضر به بررسی احتمال ازدواج و تعیین‌کننده‌های آن در میان زنان و مردان ایرانی دوره‌ها و کوهورت‌های مختلف طی بازه زمانی ۱۳۹۸-۱۳۶۳ پرداخت. نتایج نشان داد که به طور کلی احتمال ازدواج مردان (۸۳/۹ درصد) در مقایسه با زنان (۷۶/۷ درصد) بالاتر است و این موضوع نشان می‌دهد که در نهایت عمومیت ازدواج در بین مردان بیشتر از زنان است.

مشخصه‌های فردی از عوامل مهم در احتمال ازدواج افراد هستند. در این میان، یافتن شغل برای تأمین هزینه‌ها و ملزومات زندگی مشترک به عنوان پیش شرط ازدواج در نظر گرفته می‌شود، به طوری که بسیاری از مردان و زنان قبل از تشکیل خانواده قصد دارند تا موقعیت خود را در بازار کار ثبات بخشند (هزارجریبی و آستین فشان، ۱۳۸۸). داشتن تحصیلات دانشگاهی در دهه‌های گذشته یکی از مهم‌ترین عوامل در یافتن شغل توسط جوانان در نظر گرفته می‌شد. همچنین انتظار می‌رود تحصیلات دانشگاهی منجر به تغییر نگرش افراد نسبت به ازدواج شود (حسینی، ۱۳۸۹؛ عسکری ندوشن، عباسی شوازی و پیری محمدی، ۱۳۹۵). لذا می‌توان ادعا کرد که در میان ویژگی‌های فردی، اشتغال و تحصیلات دانشگاهی تعیین‌کننده‌های مهم‌تری برای وقوع ازدواج هستند. نتایج نشان داد که تحصیلات دانشگاهی در بین هر دو جنس افزایش یافته است و این افزایش برای زنان بیشتر از مردان بوده است. به این ترتیب، شکاف تحصیلات دانشگاهی که در گذشته در بین دو جنس وجود داشت از بین رفته است و اختلاف‌ها بسیار اندک است. عباسی شوازی و صادقی (۱۳۹۲) نشان داده بودند که در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ تعداد دختران وارد شده به دانشگاه بیش از پسران بوده است. یکی از پیامدهای ادامه تحصیل به‌ویژه در مقطع دانشگاهی این است که افراد بایستی سال‌های بیشتری را بدون داشتن شغل سپری کنند. از طرفی، وضعیت اشتغال برای هر دو جنس بدتر شده است به طوری که از درصد افراد شاغل کاسته شده است. این موضوع در میان افراد با تحصیلات دانشگاهی از وضعیت بدتری نیز برخوردار است. یک تحصیلمکرده دانشگاهی در ایران به طور متوسط ۳ سال طول می‌کشد تا کار پیدا کند. از آنجا که یکی از اولویت‌های افراد برای ازدواج و تشکیل زندگی مستقل داشتن شغل است، این امر سبب خواهد شد افراد، ازدواج خود را تا سنین بالاتر به تأخیر بیندازند که این امر خود منجر به پیامدهایی در رابطه با تغییرات در ساختارهای خانواده و خانوار خواهد شد. در واقع رسیدن به سطوح بالاتر تحصیلی و همزمان پیدا نکردن شغل مناسب باعث شده است فرزندان تا سنین بالاتری در خانه والدین باقی بمانند. بگی (۱۳۹۷) نشان داد که تعداد فرزندان حاضر در خانه والدین در طول ۳ دهه اخیر به طور متوسط ۲۵ درصد افزایش داشته است. نکته مهم اینکه، همانگونه که نتایج نشان داد، بیشتر فرزندان حاضر در خانه والدین را افراد بیکار و ازدواج نکرده تشکیل می‌دهند. این امر وابستگی بیشتر جوانان را به خانواده و

والدین در پی داشته است. بگی و عباسی شوازی (۱۴۰۰) در مطالعه خود نشان داده بودند که علیرغم افزایش همسکنایی فرزندان با والدین در ایران در چند دهه گذشته، آن‌ها بار مضاعفی بر روی دوش والدین گذاشته‌اند.

در بررسی تعیین‌کننده‌های ازدواج یافته‌ها نشان داد که احتمال ازدواج در میان مردانی بیشتر است که: سطح تحصیلات غیردانشگاهی داشته باشند؛ شاغل باشند، در مناطق شهری ساکن باشند. در طرف مقابل، احتمال ازدواج در میان زنانی بیشتر است که: از تحصیلات پایین‌تری برخوردار باشند؛ شاغل باشند و در مناطق روستایی سکونت داشته باشند.

تفاوت‌های موجود بین تعیین‌کننده‌های ازدواج مردان و زنان به نظر ناشی از دو مسئله است. نخست اینکه به نظر می‌رسد روندهای شهرنشینی پس از انقلاب اسلامی در این موضوع تأثیر داشته است. مهاجرت گسترده افراد روستایی (به ویژه مردان جوان) که برای پیدا کردن کار به شهرها سرازیر شدند، توازن جنسی موجود در مناطق روستایی را بر هم زده است به طوری که تعداد مردان مناسب در سن ازدواج در مقایسه با تعداد زنان رو به کاهش بگذارد و بنابراین از احتمال ازدواج زنان کاسته شود. یافته‌های بیشتر در مورد جمعیت مورد مطالعه این نکته را نشان داد که اختلاف تعداد زنان و مردان در مناطق روستایی بسیار بیشتر از مناطق شهری می‌باشد و جمعیت زنان بر مردان برتری دارد.

مورد دوم برخاسته از تقسیم کار سنتی در خانواده ایرانی است. خانوار ایرانی از مدل مرد نان‌آور است و اینکه مردان نقش اصلی را در برآورده کردن هزینه‌های خانواده برعهده دارند و بعد از ازدواج سرپرستی اعضای خانوار و تأمین مایحتاج خانواده به مرد واگذار می‌شود. لذا مردانی که شاغل نباشند احتمال کمتری نیز دارد که به ازدواج رو بیاورند. در سمت مقابل ازدواج برای زنان پیامدهای کاملاً متفاوتی دارد. هرچند که نقش سرپرستی خانوار برعهده مردان می‌باشد، اما بعد از ازدواج تمامی امور داخل خانواده مانند تربیت فرزند، خانه‌داری و... به زن واگذار می‌شود. با توجه به اینکه زنان امروزه از تحصیلات بالاتری نسبت به گذشته برخوردارند و انتظار دارند پس از اتمام تحصیلات دانشگاهی وارد بازار کار شوند، امور داخل خانه و ازدواج سبب بالا رفتن هزینه‌های فرصت آنان می‌شود. لذا فشاری مضاعف به زنانی وارد می‌شود که شاغل باشند و بخواهند ازدواج کنند. بنابراین احتمال بیشتری دارد که زنان شاغل ازدواج خود

را به تأخیر بیندازند. به این ترتیب به نظر می‌رسد که یکی از مهم‌ترین مسائل برای جلوگیری از کاهش میزان‌های ازدواج تغییر رفتارهای درون خانواده باشد. تقسیم کار سنتی خانواده باید تغییر کند و هر دو جنس به این باور برسند که در تامین هزینه‌های خانواده بایستی به صورت مشترک عمل کنند. زنان شاغل نمی‌توانند به تنهایی هم‌زمان هم امور داخل خانواده را مدیریت کنند و هم در خارج از خانه مشغول به کار باشند. دولت نیز بایستی برنامه‌های حمایتی برای جوانان را گسترش دهد تا هزینه‌های مادی و غیرمادی ازدواج برای آنان را کاهش دهد. این رفتارها تا حد زیادی با تئوری نوسازی قابل تبیین است که با گسترش شهرنشینی و افزایش سطح تحصیلات، الگوهای ازدواج و همسرگزینی در جوامع دچار تغییر خواهد شد.

نتایج توصیفی و همچنین تحلیل‌های سن-دوره-کوهورت نیز نشان داد که ایده رایدر در مورد مکانیسم‌های تغییر در پدیده‌های اجتماعی تا حد زیادی مورد تأیید قرار می‌گیرد. ما دریافتیم که کوهورت‌های جوانتر در سنین بالاتری ازدواج می‌کنند و عمومیت ازدواج نیز در آن‌ها کمتر از کوهورت‌های مسن است. با توجه به اینکه در آینده کوهورت‌های مسن‌تر توسط کوهورت‌های جوانتر جایگزین می‌شوند، انتظار می‌رود که سرعت این تغییرات بیشتر شود چرا که کوهورت‌های جوانتر دارای ایده‌های مدرن در مورد خانواده و ازدواج هستند. مطالعات مختلف از بروز هم‌خانگی و رفتارهای جنسی خارج از ازدواج در بین جوانان در ایران حکایت دارد (احمدی، ۳۹۷؛ قادرزاده، محمدی و محمدی، ۳۹۶؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۳۹۳؛ خلج‌آبادی فراهانی، کاظم‌پور و روحی‌می، ۳۹۱؛ خلج‌آبادی فراهانی، ۱۳۹۱؛ آزاد ارمکی و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱؛ خلج‌آبادی فراهانی و مهری‌ار، ۱۳۸۹) و این امر می‌تواند روندها و الگوهای ازدواج را در آینده با تغییرات بیشتری همراه سازد. در واقع تأخیر در ازدواج جوانان در سال‌های گذشته، سبب شده است تا ثباتی موقت در ساختار خانواده در کشور به وجود آید که به محض اینکه این افراد خانواده خود را به هر دلیلی (ازدواج، همخانگی یا سکونت تنها) ترک کنند، موج تغییرات گسترده‌ای را برای ساختار خانواده در پی خواهند داشت.

ایده‌ها و اندیشه‌های مرتبط با جامعه مخاطره‌آمیز و نیز عدم قطعیتی که اینها پیرامون رابطه با اشتغال و بیکاری به آن اشاره می‌کند را نیز می‌توان در تبیین کاهش احتمال ازدواج در ایران

مورد تأیید قرار داد. افزایش میزان‌های بیکاری و نیز افزایش طلاق از عوامل موثر بر کاهش احتمال ازدواج در بین زنان و مردان بود. این نتایج با یافته‌های ترابی و مسگرزاده (۱۳۹۵)، صادقی و شکفته گوهری (۱۳۹۶)، خیری و حاجی‌آقا (۱۳۹۵) و عباسی‌شوازی و خانی (۱۳۹۵) مطابقت دارد. مطالعات خارجی نیز به تعویق افتادن ازدواج و والدین‌شدن را در زمان‌هایی که عدم اطمینان اقتصادی وجود داشته و میزان بیکاری بالا باشد، مورد تأیید قرار داده‌اند (سوبوتکا، ماتیساک و برزوزوسکا، ۱۳۹۹؛ سانتو و براچر، ۲۰۰۱). بایستی توجه کرد که طولانی شدن دوره‌های زمانی که با بیکاری و عدم اطمینان شغلی همراه است، پیامدهای منفی بیشتری برای ازدواج و تشکیل خانواده در پی خواهد داشت. به این صورت که گذار به بزرگسالی و تشکیل خانواده توسط جوانان در سنین بالاتری صورت خواهد گرفت. بر این اساس، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بایستی در تدوین و طراحی سیاست‌های خود ابعاد مختلف اقتصادی (همچون اشتغال و مسکن جوانان، تقاضای رو به رشد زنان برای ورود به بازار کار) و اجتماعی-فرهنگی (افزایش تحصیلات دانشگاهی، تغییرات نگرشی و ارزشی جوانان در رابطه با ازدواج، بروز رفتارهای جدید ازدواجی و...) را در کنار هم مدنظر قرار دهند. موضوعی که در دهه‌های گذشته چندان مورد توجه قرار نگرفته است و علیرغم تدوین برنامه‌های متعدد، شاهد هستیم که سیاست‌های اجرایی شده به صورت تک بُعدی و تنها بر اعطای وام‌های ازدواج متمرکز شده است. برای اینکه سیاست‌های مورد نظر بتوانند به نتایج مطلوب برسند، بایستی بازتاب‌دهنده تغییرات رخ داده در خانواده و جامعه طی دهه‌های گذشته باشند از جمله: خودداری از ازدواج، تغییر در جهت تأخیر در والدین‌شدن، تنوع جدید در اشکال خانواده، گسترش آموزش عالی (به‌ویژه در بین زنان) و آمل و آرزوهای جدید شغلی و تفریحی که زنان و مردان دنبال می‌کنند. سیاست‌های جدید همچنین بایستی به عدم قطعیت‌های اقتصادی و بازار کار، افزایش نابرابری اقتصادی در بین زنان و مردان جوان و هزینه‌های تصاعدی مسکن پاسخ دهند. کاهش میزان‌های بیکاری، کنترل میزان تورم، اعطای مسکن مناسب با هزینه پایین به جوانان، دادن فرصت برابر به زنان برای دستیابی به شغل از جمله برنامه‌هایی است که دولت بایستی در دستور کار قرار دهد.

منابع

- احمدی، حبیب؛ و دهقانی، رودابه (۱۳۹۴). آراء و اندیشه‌های اولریش بک (نظریه پرداز جامعه مخاطره آمیز)، مجله توسعه اجتماعی، ۱۰(۳۸)، ۱۰۱-۱۲۶. doi: 10.22055/qjstd.2016.11946
- احمدی، کامل (۱۳۹۷). اتفاقی با در باز: پژوهشی جامع در باب ازدواج سفید در ایران. فصلنامه مطالعات حقوق، ۲(۲۱)، ۱۷۶-۱۵۹.
- آرمند، محمدعلی؛ مرادی، ناهید؛ و نوروزی، فرشته (۱۳۹۶). تحلیلی بر روند ازدواج و طلاق استان کردستان طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۴. مجله پژوهش‌های جامعه‌شناختی، ۱۰(۴)، ۱۵۶-۱۴۳.
- آزاد ارمکی، تقی؛ شریفی ساعی، محمدحسین؛ ایثاری، مریم؛ و طالبی، سحر (۱۳۹۰). سنخ‌شناسی الگوهای روابط جنسی پیش از ازدواج. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۲(۲)، ۲۴-۱.
- آزاد ارمکی، تقی؛ شریفی ساعی، محمدحسین؛ ایثاری، مریم؛ و طالبی، سحر (۱۳۹۱). همخانگی؛ پیدایش شکل‌های جدید خانواده در تهران. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۳(۱)، ۷۷-۴۳.
- آستین افشان، پروانه (۱۳۸۷). بررسی روند تحولات میانگین سن ازدواج زنان و عوامل اجتماعی جمعیتی مؤثر بر آن طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵. گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی، تهران.
- امانی، مهدی (۱۳۸۰). نگاهی به چهل سال تحول جمعیت‌شناختی ازدواج در ایران. نامه علوم اجتماعی، ۱۷(۱۷)، ۳۳-۴۶.
- بگی، میلاد (۱۳۹۷). پویایی خانوار در ایران: عوامل مؤثر بر تغییرات در ترتیبات زندگی افراد، ساختار و بُعد خانوار در طی سه دهه اخیر (پایان‌نامه دکتری جمعیت‌شناسی). دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- بگی، میلاد؛ و عباسی‌شوازی، محمدجلال (۱۴۰۰). بار مسئولیت بیشتر در سنین سالمندی: مطالعه روند و الگوهای ترتیبات زندگی سالمندان در ایران. برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۳(۴۷)، ۱۳۵-۱۶۶. doi: 10.22054/QJSD.2021.52456.1991
- بلادی موسوی، صدرالدین (۱۳۹۶). تأخیر در ازدواج و مجرد قطعی. مرکز آمار ایران. در دسترس در اردیبهشت ۱۴۰۱. برگرفته از <https://www.amar.org.ir>
- ترابی، فاطمه؛ کوچانی اصفهانی، مسعود؛ و شکفته گوهری، محمد (۱۳۹۳). بررسی مصیقه ازدواج در ایران، نشریه نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران. ۹(۱۸)، ۹۴-۱۷۴. doi: 20.1001.1.1735000.1393.9.18.3.1.74-94
- ترابی، فاطمه؛ و مسگرزاده، سجاد (۱۳۹۶). جامعه مخاطره‌آمیز و میانگین سن زنان و مردان در نخستین ازدواج در ایران، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، ۱۴(۴)، ۵۱۲-۴۹۳. doi: 10.22059/jwdp.2016.60966
- حسینی، حاتم (۱۳۸۹). تفاوت‌های قومی در رفتارهای ازدواج زنان و نگرش آن‌ها نسبت به ازدواج دختران در شهرستان ارومیه. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۵(۹)، ۲۸-۷.

حسینی، حاتم (۱۳۹۲). جمعیت‌شناسی اقتصادی-اجتماعی و تنظیم خانواده (چاپ چهارم). همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.

حسینی، حاتم؛ وبگی، میلاد (۱۳۹۵) بررسی دیدگاه زنان گردن‌نست به الگوی ازدواج خویشاوندی در مهاباد. فصلنامه مطالعات اجتماعی-روان‌شناختی زنان، ۱۴(۱)، ۱۸۵-۱۵۵. doi: 10.22051/jwsps.2016.2336

خلیج‌آبادی فراهانی، فریده (۱۳۹۱). تأثیر معاشرت با جنس مخالف قبل از ازدواج بر احتمال طلاق در بین افراد تحصیل‌کرده دانشگاهی. مطالعات راهبردی زنان، ۱۵(۵۸)، ۹۱-۴۹. doi: 10.22095/JWSS.2013.91774

خلیج‌آبادی فراهانی، فریده؛ کاظمی‌پور، شهلا؛ و رحیمی، علی (۱۳۹۱). بررسی تأثیر معاشرت با جنس مخالف قبل از ازدواج بر سن ازدواج و تمایل به ازدواج در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران. خانواده‌پژوهی، ۲۳(۲۳)، ۲۸-۷.

خلیج‌آبادی فراهانی، فریده؛ و مهریار، هوشنگ (۱۳۸۹). بررسی نقش خانواده در ارتباطات با جنس مخالف قبل از ازدواج در دختران دانشجو در تهران. خانواده‌پژوهی، ۲۴(۲۴)، ۴۶۸-۴۴۹.

خیری، مرضیه؛ و حاجی آقا، مهدی (۱۳۹۵). بررسی آسیب‌شناختی اجتماعی بالا رفتن سن ازدواج از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه. مطالعات جامعه‌شناسی، ۹(۳۰)، ۱۳۸-۱۲۵.

رحیمی، علی؛ کاظمی‌پور، شهلا؛ و رازقی نصرآباد، حجیه بی بی (۱۳۹۴). تحلیل گذار مجرد زنان و مردان در ایران طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰. مطالعات اجتماعی ایران، ۹(۳)، ۱۰۹-۸۰. doi: 20.1001.1.20083653.1394.9.3.4.1

ساروخانی، باقر؛ و صدقاتی فرد، مجتبی (۱۳۸۸). شکاف نسلی در خانواده ایرانی، دیدگاه‌ها و بینش‌ها. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۳(۴)، ۳۱-۷.

سوبوتکا، توماس؛ ماتیساک، آنا؛ و برزوزوسکا، زوزانا (۱۳۹۹). پاسخ‌های سیاستی به باروری پایین (مترجم: رسول صادقی و میلاد بگی، چاپ اول). تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.

شیری، محمد (۱۳۹۴). مطالعه تأثیر ساختار جمعیت و تحولات جمعیتی-اجتماعی خانوار بر تغییرات الگوی مصرف در ایران طی دوره زمانی ۱۳۹۲-۱۳۶۳ (پایان‌نامه دکتری جمعیت‌شناسی). دانشگاه تهران، تهران، ایران.

صادقی، رسول؛ و شکفته گوهری، محمد (۱۳۹۶). مطالعه پیامدهای بیکاری بر تأخیر در ازدواج جوانان در شهر تهران. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۸(۳۰)، ۱۴۲-۱۷۵.

عباسی‌شوازی، محمد جلال؛ و ترابی، فاطمه (۱۳۸۵). تفاوت‌های بین نسلی ازدواج خویشاوندی در ایران. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۷(۴)، ۱۴۶-۱۱۹. doi: 20.1001.1.17351901.1385.7.4.6.3

عباسی شوازی، محمد جلال؛ و خانی، سعید (۱۳۹۵). ناامنی اقتصادی و ایده‌آل‌های ازدواج و باروری: مطالعه دو نسل مادران و فرزندان در شهرستان سنندج. نشریه مطالعات جمعیتی، ۴(۲)، ۶۳-۹۹. doi: 20.1001.1.1735000.1393.9.17.2.8

عباسی شوازی، محمد جلال؛ و صادقی، رسول (۱۳۸۴). قومیت و الگوهای ازدواج در ایران. زن در توسعه و سیاست، ۳(۱)، ۲۵-۴۷.

عباسی شوازی، محمد جلال؛ و رسول صادقی (۱۳۹۲). بررسی وضعیت جمعیتی و اقتصادی-اجتماعی جوانان در ایران. گزارش تهیه‌شده برای صندوق جمعیت سازمان ملل متحد در ایران.

عسکری ندوشن، عباس؛ عباسی شوازی، محمد جلال؛ و پیری محمدی، مریم (۱۳۹۵). سن ایده‌آل ازدواج و عوامل تعیین‌کننده آن در شهر یزد. فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، ۱۹(۷۳)، ۳۵-۶۳. doi: 10.22095/JWSS.2016.44383

قادرزاده، امید؛ محمدی، فریدین؛ و محمدی، حسین (۱۳۹۶). جوانان و روابط پیش از ازدواج: مطالعه کیفی زمینه‌ها. تعاملات و پیامدهای آن. راهبرد فرهنگ، ۳۸، ۴۰-۷.

قاسمی، محمدعلی (۱۳۸۸). جامعه ریسک و اهمیت آن برای مطالعات استراتژیک. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۲(۳)، ۲۷-۴۶.

کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۳). تحول سن ازدواج زنان در ایران و عوامل جمعیتی موثر بر آن. زن در توسعه و سیاست، ۲(۳)، ۱۲۴-۱۰۳.

محمدپور، احمد؛ رضایی، مهدی؛ پرتوی، لطیف؛ و صادقی، رسول (۱۳۸۸). بازسازی معنایی تغییرات خانواده به شیوه نظریه زمینه‌ای: مطالعه موردی ایلات منگور و گورک. خانواده‌پژوهی، ۵(۳)، ۳۰-۳۹.

محمدپور، احمد؛ صادقی، رسول؛ رضایی، مهدی؛ و پرتوی، لطیف (۱۳۸۸ الف). سنت، نوسازی و خانواده (مطالعه‌ی تداوم و تغییرات خانواده در اجتماع‌های ایلی با استفاده از رهیافت روش تحقیق ترکیبی). زن در توسعه و سیاست، ۷(۴)، ۷۱-۹۳.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۳). ازدواج موقت و تأثیر آن بر تعدیل روابط نامشروع جنسی. تهران. روزنامه شرق، ۲۴ خرداد.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵-۱۳۳۵.

مهاجرانی، علی اصغر (۱۳۸۹). تحول وضع زناشویی و تغییر الگوی سنی ازدواج در ایران. فصلنامه علوم اجتماعی، ۴(۱۱)، ۴۱-۵۳.

هزارجریبی، جعفر؛ و آستین فشان، پروانه (۱۳۸۸). بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی موثر بر میانگین سن ازدواج زنان در سه دهه گذشته (۸۵-۵۵). فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱(۱)، ۱-۳۲. doi: 10.22054/qjstd.2010.5690

- Abbasi-Shavazi, M. J., McDonald, P., & Hossein Chavoshi, M. (2003). Changes in family, fertility behavior and attitudes in Iran [Working papers in demography No. 88]. Canberra: ANU.
- Abbasi-Shavazi, M. J., McDonald, P., & Hosseini-Chavoshi, M. (2008). Modernization or cultural maintenance: the practice of consanguineous marriage in Iran. *Journal of Biosocial Science*, 40(6), 911-933. doi: 10.1017/S0021932008002782
- Abbasi-Shavazi, M.J. (2000). *Effects of marital fertility and nuptiality on fertility transition in the Islamic Republic of Iran* [working paper in demography, 84]. Canberra: ANU.
- Givens, B. P., & Hirschman, C. (1994). Modernization and consanguineous marriage in Iran. *Journal of Marriage and the Family*, 820-834.
- Good, W. (1963). *World revolution and family patterns*. London: Free Press of Glencoe.
- Mensch, B. S., Singh, S., & Casterline, J. B. (2005). Trends in the timing of first marriage among men and women in the developing world. Policy Research Division [Working Paper No. 202]. New York: Population Council. doi: 10.17226/11524
- Ryder, N. B. (1965). The cohort as a concept in the study of social change. *American Sociological Review*, 30, 843-861
- Saadat, M., Ansari-Lari, M., & Farhud, D. D. (2004). Short report consanguineous marriage in Iran. *Annals of Human Biology*, 31(2), 263-269. doi: 10.1080/03014460310001652211
- Santow, G. and Bracher, M. (2001). Deferment of first birth and fluctuating fertility in Sweden. *European Journal of Population*, 17, 343-363.
- Torabi, F., & Baschieri, A. (2010). Ethnic differences in transition to first marriage in Iran: the role of marriage market, women's socio-economic status, and process of development. *Demographic Research*, 22(2), 29-62. doi: 10.4054/DemRes.2010.22.2
- Torabi, F., Baschieri, A., Clarke, L., & Abbasi-Shavazi, M. J. (2013). Marriage postponement in Iran: accounting for socio-economic and cultural change in time and space. *Population, Space and Place*, 19(3), 258-274.

